Istorie și sociologie în România: de la primele întâlniri la inovațiile interdisciplinare ale Școlii Gusti

Dana Costin
Nicolae Iorga Institute of History, Romanian Academy
Corresponding author email: dana.costin1@yahoo.com

History and Sociology in Romania: From the First Encounters to the Interdisciplinary Innovations of the Gusti School

Abstract: This article examines the intersection of sociology and history in the Romanian Social Sciences, with a particular focus on their interdisciplinarity during the interwar era. Several historians in that era, such as A.D. Xenopol, Ioan Bogdan, Ștefan Zeletin or Gheorghe I. Brătianu, incorporated sociological methods into their historical analyses, further bridging the two disciplines. The interwar period witnessed the foundation of the Bucharest Sociological School by Dimitrie Gusti, who advocated for a particular interdisciplinary research method known as monographic studies. These studies aimed to create a comprehensive sociological map of Romania, involving specialists from various fields. Gusti's School promoted a methodological fusion of sociology and history through monographic studies, involved multidisciplinary teams and emphasized the importance of empirical research. Henri H. Stahl's sociological analyses of rural communities, for example, exemplified this approach, merging historical context with sociological investigation. The article highlights how the Gusti School's interdisciplinary framework fostered a nuanced understanding of social phenomena, positioning sociology and history as complementary fields essential to the study of Romanian society's evolution.

Keywords: sociology, history, Gusti School, interdisciplinary research, monographic studies.

Citation suggestion: Costin, Dana. "Istorie și sociologie în România: de la primele întâlniri la inovațiile interdisciplinare ale Școlii Gusti" *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 97-105.
https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.12.

Primele întâlniri ale istoriei și sociologiei în istoriografia românească

Cu toate că primele forme de instituționalizare ale istoriei în spațiul românesc le putem plasa abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în timp ce sociologia a căpătat un statut instituțional în ultimul deceniu al aceluiași secol, cărturarii români au demonstrat un interes deosebit pentru istorie încă de la începuturile secolului al XVI-lea. Însă, timp de aproximativ două veacuri, istoriografia românească a avut un caracter descriptiv și evenimențial; Abia începând cu secolul al XVIII-lea, avea să capete o orientare mai cuprinzătoare. Inițiatorul acestui tip de abordare este considerat a fi Dimitrie Cantemir. Profesorul Alexandru Zub remarcă, într-un articol despre parcursul istoriei sociale în istoriografia românească: „Am avut ocazia să remarc unele preocupări de istorie socială încă din secolul al XVII-lea, la cronicarii moldo-munteni și mai cu seamă la istoricul D. Cantemir, a cărui *Descriptio Moldaviae* constituie deja un reper notabil pe această linie."[1]

Având o vastă pregătire enciclopedică ce reflecta, pe de o parte, înclinația spre raționalism și spirit critic, specifice cercurilor umaniste și pre-iluministe europene ale epocii, iar pe de altă parte, o bună cunoaștere a istoriei, culturii și tradiției bizantine, precum și a limbilor orientale[2], Cantemir a adoptat o viziune de ansamblu asupra realităților istorice, sociale și culturale și a elaborat diverse lucrări, unele de o impresionantă amploare, în care cercetarea istorică și evaluarea cauzală a faptelor istorice se împletesc cu elemente ce, astăzi, ar putea fi trecute sub paradigma sociologiei și a filosofiei istoriei. Astfel, în *Descrierea Moldovei*, în încercarea de a aduce completări programului său istoric – acela de a promova ideea necesității întăririi spațiului socio-geopolitic al vechii Dacii, spre beneficiul întregii Europe –, Cantemir realizează o analiză obiectivă a fenomenelor culturale, politice și sociale ale Principatului Moldovei. Autorul nu se limitează doar la descriere,

1. Alexandru Zub, „Istoriografia română și ascensiunea istoriei sociale", în *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, coord. Alexandru-Florin Platon (Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003), 25–26.

2. Formarea intelectuală a lui Cantemir s-a datorat unor mari figuri de mentori, precum Ieremia Cacavela, Alexandru Mavrocordat, Hrisan Nottara sau Meletie de Arta.

ci încearcă, totodată, să delineeze un set de soluții concrete în vederea creării unei unități socio-politice stabile, cum ar fi întărirea micii boierimi, revigorarea vieții bisericești și instaurarea unei monarhii absolute.

O altă lucrare semnificativă, care ar putea fi considerată ca premergătoare discursului socio-istoric în tradiția istoriografică română, este opera *Istoria creșterii și decreșterii Imperiului Otoman*[3], în care fostul domn descria dinamica socio-culturală a Imperiului Otoman privit ca unitate socială. Cantemir circumscrie spațiul social al Imperiului, delimitează momentele de creștere și de decadență ale acestuia și analizează cauzele socio-politice ale acestor fenomene, înscriindu-le, totodată, în paradigma istoriei universale. Alexandru Zub a identificat aceleași preocupări de istorie socială și în scrierile cronicarilor din Ardeal[4].

Istoriografia românească a continuat să ocupe, de-a lungul secolelor, un loc de centru în preocupările intelectualilor români, ea fiind definită ulterior de Mihail Kogălniceanu ca fiind, după Biblie, „cartea de căpetenie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosebi"[5]. Așa cum am văzut, preocupările istoricilor nu s-au limitat doar la consemnarea cronologică a evenimentelor, ci, de cele mai multe ori, ei au adoptat o privire de ansamblu, încercând să cuprindă în discursul lor întreaga realitate istorică, socială, politică și culturală a Principatelor Române. Un exemplu în acest sens îl reprezintă Nicolae Bălcescu. Ca mulți alți cărturari și istorici ai vremii, acesta nu recurge la istoria evenimențială, ci preferă un discurs istoric dinamic, un discurs ce analizează faptele istorice luând în considerare atât variabila factorului uman, cât și pe cea a evoluției lui sociale în timp și spațiu. Astfel, opere precum *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, *Reforma socială a Românilor* sau *Mersul revoluției în istoria românilor*, apărute între 1848 și 1850, tratează istoria dintr-o perspectivă multidisciplinară, autorul reușind să realizeze, astfel, opere sintetice, ce includ analize cu caracter sociologic, economic și chiar filosofic. Ulterior, aceste lucrări aveau să fie percepute de unii istorici contemporani drept opere de *istorie socială*.

Dialogul interdisciplinar la începutul instituționalizării sociologiei în România

Disciplina istorică și-a făcut prima apariție pe scena instituțională a învățământului superior în România, odată cu fondarea primelor institute de învățământ superior, Academia Mihăileană, în 1835[6]. Însă primul curs universitar de istorie datează de la 1860 și 1864, odată cu fondarea Universităților din Iași și, respectiv, din București. Primul curs de sociologie a fost ținut în anul 1897, la Iași, de către profesorul Constantin Leonardescu. Însă, sociologia avea să capete un statut instituțional oficial abia în 1910, la Universitatea din Iași, unde funcționa Catedra de Etică, Sociologie și Istoria filosofiei antice[7], în cadrul Facultății de Litere și Filosofie, fiind preluată de tânărul Dimitrie Gusti. Tot din 1910 s-a introdus un curs de sociologie la Facultatea de Drept[8].

La 50 de ani de la fondarea Universității din București, în 1914, sociologia era predată în cadrul Catedrei de Etică, Estetică și Sociologie[9]. Demn de observat este faptul că atât istoria, cât și sociologia erau predate, în România începutului de secol al XX-lea, într-un cadru educativ interdisciplinar. Astfel, *Legea asupra învățământului secundar și superior* din 1912 prevedea următoarele la art. 70:

> „Pentru o mai strânsă legătură între diferitele facultăți, studenții unei facultăți vor fi *obligați* prin regulamente să frecventeze anumite cursuri și lucrări practice la alte facultăți (...). Odată prevăzute prin regulamente, aceste cursuri comune devin obligatorii, iar studenții vor fi obligați să treacă toate examenele și lucrările legate de acele cursuri, făcându-li-se mențiunea despre aceasta în diplomă. În afară de aceste cursuri comune obligatorii, orice student al unei facultăți poate – în mod facultativ – frecventa cursuri și lucrări practice de la alte facultăți și trece examene, având numai aprobarea profesorilor și a decanilor respectivi și dacă nu împiedică pe studenții obișnuiți ai facultății în lucrările lor."[10]

3. Unii specialiști consideră că această operă, apărută în anul 1716, e o devansare a cercetărilor istorice ale lui Montesquieu în lucrarea sa *Considerații privind cauzele măririi romanilor și ale decadenței lor*, apărută optsprezece ani mai târziu.

4. Zub, „Istoriografia română și ascensiunea istoriei sociale", 26.

5. Afirmația „Istoria este cea dintâi carte a unei națiuni" îi aparține lui Gheorghe Asachi și apare pentru prima dată într-un articol publicat în 1829, în revista *Albina Românească*, fiind, mai apoi, preluată de mai mulți istorici și cărturari ai vremii. Mihail Kogălniceanu reia, completează și parafrazează această afirmație în discursul său *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională.*

6. Printre cursurile Academiei Mihăilene se numărau cele de istorie, filosofie, drept, teologie, chimie, inginerie, agronomie, arhitectură. Vezi Gheorghe Iacob și Alexandru-Florin Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași* (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010), 5.

7. Gheorghe Platon, „Universitatea din Iași în epoca de construire a României Moderne", în *Istoria Universității din Iași*, coord. Gheorghe Platon și Vasile Cristian (Iași: Editura Junimea, 1985), 74.

8. Ibid., 71.

9. Vezi Ovidiu Bozgan, *Universitatea din București 1864-1990* (București: Tipografia Universității din București, 1990), 22.

10. Vezi *Antologia Legilor Învățământului din România* (București: Institutul de Științe ale Educației, 2004), 174.

Astfel, generații întregi de tineri au fost formați în spirit interdisciplinar în perioada ante- și interbelică. De aici și interesul multor istorici din acea vreme pentru filosofie și sociologie, dar și viceversa. Un exemplu emblematic în acest sens este chiar Henri H. Stahl, care, format ca jurist și absolvent al Facultății de Drept, a avut un puternic interes pentru *sociologia juridică*, încă de pe băncile facultății acesta participând la cursurile de sociologie. Mai târziu, avea să se alăture echipelor monografice tocmai din dorința de a găsi un răspuns la problematicile sale legate de sociologia dreptului și de sociologia rurală[11].

Sociologizarea istoriografiei românești din interbelic.
Între refuz și practici interdisciplinare: A.D. Xenopol, Ioan Bogdan și Ștefan Zeletin

Pe urmele lui Bălcescu, doi titani ai istoriografiei românești, Alexandru Dimitrie Xenopol și Nicolae Iorga, resping, la rândul lor, abordarea istoriei evenimențiale, preferând să se dedice unei istorii care îmbrățișează întregul spectru al experienței umane, atât din perspectivă temporală, cât și din perspectivă socială și culturală. A.D. Xenopol a manifestat o preocupare deosebită pentru analiza profundă a modului „organizării poporului român", dedicând întreaga sa carieră reconstituirii sociale și istorice a societății românești de-a lungul secolelor.

În 1906, în discursul de recepție la Academie, Ioan Bogdan vorbea despre o istoriografie strâns împletită cu sociologia, deoarece istoriografia românească „tinde a deveni din ce în ce mai mult sociologică", din moment ce „evoluția istorică a unui popor poate fi înțeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale ce i-au constituit și al ideilor ce au stăpânit acțiunea lor"[12]. Demersul istoric al lui Bogdan era unul profund *sociologizant* – înțeles ca studiu aprofundat al cauzelor – și viza cercetarea structurilor economice și sociale, precum și aspecte de viață culturală[13]. Această orientare a luat amploare, astfel că, la mijlocul perioadei interbelice, atât istoricii, cât și sociologii vedeau întâlnirea dintre sociologie și istorie ca fiind firească. Mai târziu, Ștefan Zeletin avea să fie considerat teoreticianul istoriei sociologizante, demers care, așa cum vom vedea, nu a fost lipsit de polemici.

Într-un context național și internațional caracterizat de apropierea dintre sociologie și istorie, în care atât istoricii, cât și sociologii încercau să aroge propriei discipline întâietate ierarhică, A.D. Xenopol apăra cu înverșunare autonomia științifică a istoriei, atrăgând atenția asupra determinismului sociologic. În accepțiunea sa, tot ceea ce face parte din dimensiunea temporală aparține domeniului istoric. Problema fragmentării științelor socio-umane nu ține de o specializare extremă a științei cunoașterii, ci de lipsa unei teoretizări adecvate a științei istorice. În sistemul său teoretic, complexul științei se împarte în două: *științe teoretice* (care studiază fenomenele repetitive și printre care se numără sociologia) și *științe istorice* (care au ca obiect de studiu fenomenele în succesiune). *Științele teoretice* sunt de două feluri: cele ce țin de natură (fizica, chimia, biologia etc.) și cele ce țin de spiritul uman (aici regăsim sociologia, psihologia, matematica, economia, dreptul etc.). Științele istorice se împart și ele pe aceleași criterii: cele ce țin de natură (geologia, paleontologia etc.) și cele ce țin de spirit. Xenopol include aici toate ramificațiile și contactele istoriei cu celelalte ramuri ale științei[14].

Astfel, în viziunea sa, știința istorică e, de fapt, știința faptelor în succesiune și este împărțită în două: științele istorice reale și științele istorice ideale. Prima categorie se ocupă cu studiul universului (geologia, biologia), cu studiul omului pe axa temporală (pe care Xenopol o numește sociologie dinamică, deci istorie propriu-zisă). Această sociologie dinamică, considerată parte a istoriei, dă naștere unor științe adiacente: istoria politică, istoria socială, istoria religiilor, a artei, a limbajului etc. De cealaltă parte, științele istorice ideale se împart, la rândul lor, în două: istoria cunoștințelor cu privire la fenomenele imutabile (istoria științelor guvernate de legi) și istoria cunoștințelor cu privire la fenomenele mutabile (iar aici reintră istoria științelor în serie, cum ar fi știința doctrinelor evoluționiste sau cea a concepțiilor istorice)[15]. În acest sistem, sociologia face parte din științele teoretice (cea a fenomenelor de repetiție, și nu cea a fenomenelor de succesiune), în timp ce istoria coincide cu arealul științelor istorice. Însă, așa cum am văzut mai sus, pentru Xenopol, științele istorice reale se ocupă de studiul evoluției omului în timpul istoric. Istoricul denumește acest studiu *sociologie dinamică*, echivalându-l *istoriei propriu-zise*. Istoria, conclude Xenopol, „nu este o știință specială (...) precum biologia, psihologia sau sociologia, ci constituie unul din cele două moduri universale de a concepe lumea, și anume modul succesiunilor, opus modului repetițiilor"[16].

11. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* (București: Editura Minerva, 1981), 22.
12. Ioan Bogdan, *Istoriografia româna și problemele ei actuale* (București: Ed. Institutul de Arte Grafice „Carol Göble", 1905), 19.
13. Alexandru Zub, *Istorie și istorici în România interbelică* (București: Ed. Junimea, 2003), 50.
14. A.D. Xenopol, *Sociologia e storia*. Extras din „Rivista Italiana di Sociologia", An X, septembrie-decembrie 1906, (Roma: Ed. Tipografia editrice degli Olmi, 1906), 1–29.
15. Ibid., 27.
16. Ibid., 29.

Așadar, în timp ce sociologia este una din disciplinele din cadrul științelor teoretice, istoria este mai mult decât o simplă disciplină: ea este unul dintre cele două sisteme de cunoaștere a omului și a universului în care acesta trăiește. Articolul lui A.D. Xenopol, publicat în 1906 într-o revistă italiană, nu a avut un ecou răsunător în lumea științifică românească, însă cercetările interdisciplinare au continuat să considere istoria și sociologia drept discipline surori. Sociologizarea istoriografiei continua să fie privită drept o evoluție firească și de dorit. Ba mai mult, așa cum vom vedea, peste mai puțin de două decenii, Gusti avea să facă un apel pentru înrolarea tuturor științelor socio-umane sub umbrela sociologiei.

Incursiunea sociologiei în istorie. Dispute și dezbateri: Ștefan Zeletin *versus* Gheorghe I. Brătianu

Sociologia începuse să-și facă simțită prezența în istoriografia românească mult înainte de apariția Școlii Analelor, care, așadar, a dat un imbold nou unei tendințe deja existente. Dorința de ruptură cu modelul istoriografic rankian și apropierea istoriografiei românești de sociologie au provocat o serie de dezbateri și tensiuni nu atât în virtutea demersului în sine, cât mai ales în ceea ce privea modul în care era abordată apropierea dintre istorie și sociologie. Una dintre aceste polemici din perioada interbelică este cea dintre Ștefan Zeletin și Gheorghe I. Brătianu[17]. În broșura sa din 1926, intitulată *Istoria socială*[18], Zeletin pledează pentru o istoriografie *sociologizată*, care să analizeze în mod obiectiv procesele istorice și transformările structurilor sociale de-a lungul timpului. O astfel de istorie, numită *istorie socială*, are drept scop să identifice cauzele și efectele acestora prin analiza factorilor economici, sociali și culturali care au influențat evoluția societății[19]. Istoricul trebuie să lase la o parte studiul evenimentelor izolate și să se concentreze pe faptele istorice în calitatea lor de produse ale acțiunilor colective.

În accepțiunea lui Lucian Boia însă, Zeletin, deși puternic influențat de pozitivism și de gândirea marxistă, rămâne în esență un filosof idealist și un liberal convins, minimizând importanța factorului economic în mecanismul comercial și de producție al unei societăți[20]. Cu alte cuvinte, Zeletin a îmbrățișat inițial determinismul pozitivist, adoptând mai apoi, cel puțin parțial, paradigma materialismului istoric drept model explicativ al proceselor istorice și sociale. Pentru Zeletin, istoria nu era produsul indivizilor, ci rezultatul faptelor colective. Astfel, „pentru istoricul social, nu există individualități creatoare; istoria se creează ea însăși prin acțiunea colectivă a societății, ea se plămădește prin propria ei cauzație"[21]. În această broșură, Zeletin urmărește, pe de o parte, să îndrepte istoriografia românească spre confluența cu sociologia și, pe de altă parte, să ofere o periodizare a etapelor sociale pe linia materialismului istoric, demers pe care Lucian Nastasă îl catalogheză drept o încercare, simplistă și de un „schematism excesiv", de transpunere a propriei ideologii în practica istoriografică[22].

La doar un an de la apariția lucrării lui Zeletin, Gheorghe I. Brătianu răspunde cu un articol în care încearcă să combată ideile propuse de Zeletin[23]. Pe lângă criticile referitoare la modul arbitrar în care Zeletin făcea periodizarea și trecerea de la o formă de organizare socială la alta, Brătianu, profund interesat de sociologizarea istoriei, combate cu pasiune excluderea elementului unicității faptelor istorice și aportul individului. Faptele istorice nu pot fi serializate și tipizate, iar istoricul adevărat nu poate trage concluzii predeterminate de un set de legi universale:

> „A susține că, indiferent de împrejurări și de mediu, fenomenul istoric se repetă invariabil, cu rigoarea unei legi fizice, înseamnă a așeza în mod arbitrar istoria printre științele naturale (...). Istoricul trebuie (...), fără idei preconcepute și fără scop prealabil, să reconstituie legătura dintre fapte, să găsească firul evoluției – nu să întindă firul de la început și să lipească faptele de el."[24]

Brătianu nu contesta apropierea metodologică dintre istorie și sociologie, ci critica abordarea deterministă a lui Zeletin ținând să sublinieze că poziția acestuia fusese deja prezentată și combătută la finele secolului al XIX-lea în lumea științifică internațională.

17. Vezi Lucian Nastasă, *Intelectualii din România. Configurații culturale. Studii și documente* (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2014), 139–148.

18. Ștefan Zeletin, *Istoria socială. Cum poate deveni istoria o știință a cauzalității* (București, 1925). Lucrarea conține extrase din revista *Pagini agrare și sociale*, publicate de Zeletin între 1919 și 1921.

19. Ibid., 5-10.

20. Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române* (București: Editura Universității din București, 1976), 306-307.

21. Zeletin, *Istoria socială*, 8.

22. Nastasă, *Intelectualii din România*, 143.

23. Gheorghe I. Brătianu, „Teorii noi în învățământul istoriei, cu prilejul unui studiu al domnului Șt. Zeletin", în *Studii și articole de istorie*, ed. îngrijită de Victor Spinei și Alexandru-Florin Platon (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010), 39–54.

24. Ibid., 5–7.

Sociologia și istoria, științe militante ale interbelicului: Dimitrie Gusti și Nicolae Iorga

Cu toate că, în general, istoria este considerată o știință cognitivă prin excelență, aceasta a avut, mai ales în perioada interbelică, și unele trăsături pragmatice. Un exemplu elocvent în acest sens este demersul lui Nicolae Iorga, care, într-un articol publicat în 1927 în *Revista istorică*, insistă asupra importanței constituirii unor arhive istorice la nivel local, dar și național, în vederea „realizării unei sinteze a activității și spiritului unui popor", pentru a cunoaște în amănunt „toate formele de trai ale satelor, individuale și colective"[25]. Preocuparea pentru studiul societății românești dintr-o perspectivă integrată a fost caracteristică nu doar istoricilor interbelici, care nu erau străini de demersurile Școlii Analelor din Franța, ci a fost unul dintre elementele ce au caracterizat curentul sociologic gustian, care s-a concretizat prin aplicarea unor programe ample de studii interdisciplinare. Discursul lui Nicolae Iorga, precum și demersul lui Dimitrie Gusti în cadrul Școlii Sociologice de la București, au avut ca scop continuarea tradiției românești de a studia societatea românească în toate dimensiunile sale.

Viziunea convergentă a lui Nicolae Iorga și Dimitrie Gusti avea să se materializeze prin eforturile Școlii Sociologice de la București, care, printr-un set de teorii, principii și concepte bine articulate – cum ar fi teoria voinței sociale, teoria cadrelor și manifestărilor, conceptul de unitate socială, legea paralelismului sociologic sau principiul interdisciplinarității, pentru a numi doar câteva – a pus bazele metodei monografiei. Aceasta își propunea studierea comunităților rurale – privite ca unități sociale – în integralitatea lor, cu miza de a crea „o hartă sociologică a României"[26]. În acest scop, au fost alcătuite echipe monografice din specialiști din diferite domenii (sociologi, istorici, antropologi, etnografi, economiști, medici, juriști ș.a.m.d.), care s-au dedicat acestui proiect de mare amploare. Asumând o paradigmă integratoare, și nu una de juxtapunere, Gusti a mobilizat intelectualitatea interbelică „în jurul unei idei-forță (...), transformând sociologia într-o vocație socială activă a intelectualității române"[27].

Astfel, deși cele două discipline se demarcau instituțional prin specializarea propriilor metode și delimitarea obiectului de studiu, atât istoria, cât și sociologia românească interbelică aveau o caracteristică comună: ele se considerau instrumente complementare și indispensabile în procesul de modernizare a țării. Astfel, în timp ce istoria, cu metodele sale de studiu specifice, continua să scruteze negurile timpului, iar sociologia se dedica atât studiului empiric, cât și formulării de teorii sub paradigma cărora să subsumeze experiența umană și națională, ambele se prezentau ca fiind științe militante și reformatoare, direct implicate în făurirea ființei naționale. Așadar, încă de la început, cele două domenii nu s-au poziționat ca discipline pur academice, ci mai degrabă ca discipline de căpătâi ale națiunii, ele împrumutându-și metodologiile într-o zonă de frontieră.

Emblematic în acest sens este discursul de recepție la Academie al lui Dimitrie Gusti, *Ființa și menirea academiilor*, rostit la 10 iunie 1923[28], în cadrul căruia acesta formulează teza *socializării* științelor umane, precum și a celor naturale. În concepția sa, Academia trebuie să-și asume rolul de „arhitect al spiritului național", ba mai mult, trebuie să vegheze asupra științelor națiunii pentru a evita tentația specializării excesive a creației științifice. Astfel, în viziunea lui Gusti, Academia trebuia să devină o instituție metodologică centralizată, care să garanteze planificarea și coordonarea științelor umane, sociale și naturale astfel încât ele să subscrie aceluiași scop nobil, și anume acela al dezvoltării statului național[29].

Întâlnirea dintre sociologie și istorie în Școala Gusti

Un important imbold dat apropierii dintre istorie și sociologie l-a constituit activitatea Școlii monografice de la București și apariția periodicului fondat de Dimitrie Gusti, *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială* (1919-1936)[30], organ al Institutului Social Român care a găzduit în paginile sale sociologi, istorici, economiști, etnologi, juriști, lingviști, psihologi, filosofi ș.a.m.d. Deplângând starea științelor sociale din România, Gusti a încercat, în 1913, să preia inițiativa creării unei reviste științifice situate la confluența mai multor științe socio-umane (sub umbrela sociologiei). Gusti a trimis un *Apel către colaboratorii revistei*, în care prezenta un adevărat manifest al viitoarei

25. Nicolae Iorga, „Trei plângeri diferite", *Revista istorică*, nr. 4-6 (1927): 139.

26. Cătălin Zamfir și Iancu Filipescu (coord.), *Sociologie românească: 1900-2010. O istorie socială* (Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015), 49.

27. Ibid., 51.

28. Dimitrie Gusti, Vasile Pârvan, *Ființa și menirea academiilor. Discurs rostit la 10 iunie în Ședința solemnă sub președinția A.S.R. Principelui Moștenitor* (București: Cultura Națională, 1923).

29. Dimitrie Gusti reușește să aplice acest program, deși pe o durată scurtă de timp, prin înființarea în cadrul Academiei Române, în 1945, a Consiliului Național al Cercetării Științifice, care avea ca scop înfăptuirea tezei socializării științelor rostite cu 22 de ani mai devreme.

30. Pentru mai multe informații despre contextul științific din primii ani ai interbelicului, vezi Dana Costin, „Contextul științific și intelectual al apariției periodicului *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*", în *Mărire și decădere. Sociologia gustiană în context central-est-european după Marele Război*, coord. Theodora-Eliza Văcărescu și Zoltán Rostás (București: Editura Eikon, 2022), 233–252.

publicații:

> „Preocuparea de căpetenie a *Arhivei* va fi studierea și aprecierea amănunțită și documentară a realității sociale românești, așa cum ea se prezintă astăzi sub diferitele ei fețe, cum sunt, bunăoară, problema agrară, în toată complexitatea ei (...), profunda deosebire dintre sat și oraș; chestiunea evreiască; viața socială și culturală a românilor; unitatea culturală a vieții neamului nostru; dreptul la vot; chestiunea Dunării; chestiunea balcanică s.a.m.d., probleme care în general până acum, afară de rare excepții, au fost complet neglijate ori deformate de ignoranți și diletanți și adesea interesați"[31].

Dezideratul lui Gusti avea să se realizeze abia la sfârșitul Marelui Război, iar mai târziu *Arhiva* a luat o amploare deosebită, când membrii echipelor monografice, compuse din specialiști din mai toate disciplinele socio-umane, au început să-și publice studiile de teren într-o manieră integrată. Printre cei mai prolifici monografiști îi amintim pe Henri H. Stahl[32], Anton Golopenția[33], Traian Herseni[34]. Cercetarea monografică a Școlii Gustiene a fost, așadar, eminamente interdisciplinară, desfășurându-se la confluența mai multor discipline socio-umane, cum ar fi sociologia, istoria, geografia, antropologia, psihologia, dar și filosofia.

Substratul filosofic al sociologiei gustiene

Pentru Gusti, cercetarea de teren a avut întotdeauna două finalități: pe de o parte, cunoașterea, iar pe de altă parte, îmbunătățirea condiției sociale a comunităților studiate, însă discipolii săi au avut unele abordări teoretice oarecum diferite față de cele ale Profesorului. Într-un studiu publicat în 1938 în *Annales sociologiques*[35], tradus și publicat în limba română în același an, în *Sociologie românească*, de Anton Golopenția[36], Mircea Vulcănescu prezintă tabloul nucleului teoretico-filosofic al sociologiei gustiene. La sfârșitul perioadei interbelice existau trei direcții teoretice în cadrul Școlii gustiene. Prima era reprezentată de Henri H. Stahl, care dădea prioritate explicației științifice și, deci, metodelor inductive derivate din metoda observației. A doua linie, cea a lui Traian Herseni, considera că datoria sociologiei nu era de a explica faptele sociale în aspectul lor unic și irepetabil, ci aceea de a înțelege semnificația lor esențială, globală. O a treia direcție teoretică, la mijloc de cale față de primele două și susținută de Mircea Vulcănescu, considera că cercetarea sociologică e cu adevărat completă atunci când explicația științifică se îmbină cu fenomenologia[37]. „Oricâte ar fi deosebirile de nuanță teoretică dintre ele, cele trei tendințe se întâlnesc practic, supunând-se exigenței faptelor, în sensul că partizanii metodelor empirice sunt uneori autori de studii remarcabile asupra semnificației vechilor forme sociale, în timp ce, dimpotrivă noologii au publicat interesante studii de observație și comparative."[38] Într-un articol din 1936[39], Stahl descria astfel varietatea peisajului filosofic și ideologic al Școlii gustiene:

> „Trebuie să mărturisesc formația noastră inițială, a elevilor Profesorului Gusti, era cât se poate de diversă. Personal, veneam din tabăra gândirii sociologiei marxiste. Până și astăzi tânjesc după un ideal de rigurozitate, desigur nu scientistă, în tot cazul științifică, în înțelesul cel strict al cuvântului. Dl. Mircea Vulcănescu dimpotrivă, la polul opus, al gândirii fenomenologice. Și asemeni multe alte deosebiri, fie esențiale, fie de atitudine filosofică, fie de metodă de lucru, fie de temperamente (...) . Cu toate acestea, am putut cu toții lucra, strânși laolaltă într-o desăvârșită colaborare științifică, primind cu toții să avem aceeași atitudine față de obiectul de cercetat, să întrebuințăm aceleași sisteme de clasare, aceleași ipoteze și aceleași metode de investigație"[40].

31. Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. III (București: Editura Academiei RSR, 1970), 59–60.

32. Henri H. Stahl (1901-1991), unul dintre cei mai importanți monografiști și, am putea spune, cel mai prolific dintre aceștia, a publicat atât în perioada interbelică, cât și în timpul regimului comunist. Apartenența sa la Partidul Social Democrat i-a creat unele neplăceri cu noul regim, Stahl fiind exclus din partid din cauza lecturilor sale din autori ce nu erau agreați de partid. El a continuat să aplice principiile gândirii marxiste în propria cercetare. În viziunea sa, doar marxismul oferea elementele necesare pentru a da rigoare științifică cercetărilor în domeniul sociologiei istorice.

33. Anton Golopenția (1909-1951) a murit în închisorile comuniste. Opera sa imensă a fost recuperată și pusă la dispoziția publicului de fiica sa, Sanda Golopenția. Anton Golopenția a cercetat interdisciplinar realitățile rurale românești, deviind, în cele din urmă, de la metoda monografică gustiană și propunând un nou model de cercetare sociologică, cel al monografiilor sumare.

34. Traian Herseni (1907-1980), monografist prolific în perioada interbelică, și-a încheiat cariera universitară odată cu instalarea la putere a regimului comunist, care îl considera pe sociolog compromis din punct de vedere ideologic. Herseni a îndeplinit funcții politice în Statul „național-legionar" și a publicat literatură ideologică legionară. A fost reabilitat deja în anii 1950, cu ajutorul lui Mihai Ralea, publicând cu acesta mai întâi sub pseudonim și apoi sub nume propriu.

35. „Note sur les publications de L'école roumaine de sociologie", *Annales Sociologie générale*, fasc. 3 (1938): 49–60.

36. „Însemnări", *Sociologie românească*, nr. 1-3 (1938): 93–95.

37. Ibid., 93–94.

38. Ibid., 95.

39. Henri H. Stahl, „Școala monografiei sociologice", *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, vol. 2, XIV (1936): 1130–1165.

40. Ibid., 1131–1132.

Rolul metodei istorice în cercetarea sociologică gustiană

Gustiștii au folosit în mod implicit metode pe care, retrospectiv, le putem include în domeniul istoriei sociale, cum ar fi comparația, studiul calitativ și metoda microscopului social, interviurile de istorie orală, studiul vieții de zi cu zi, analiza manifestărilor artistice și sociale într-o cheie temporală. Însă nu doar *metoda*, ci mai ales *conceptele* în jurul cărora au cercetat gustiștii fac din cercetarea monografică un adevărat exercițiu de istorie socială, fie ea și implicită. Aceștia au simțit nevoia să circumscrie propria cercetare într-un cadru teoretic și metodologic bine definit. În *Categoriile sociale cornovene. Prezentare de material și schițarea problemei*[41], Traiani Herseni vorbește despre necesitatea abordării temelor metodei și a cadrelor teoretice folosite în cercetarea de la Cornova, deoarece: „categoriile sociale (...) pot fi, în timp, punct de atracție pentru mai multe discipline sociale, pot interesa deopotrivă cercetători proveniți din tabere cu mult prea diferite. Firește, monografia satului le va cuprinde pe toate, în lucrările ei de ansamblu, dar în referatele de specialitate e încă nevoie să delimităm, ca să nu ne asumăm o competență universală"[42]. Herseni face distincție între ceea ce el numește „sociologie pură" și „concesii" făcute celorlalte științe socio-umane. Pentru acest sociolog, există, pe de o parte, o sociologie lipsită de orice atribut, care studiază viața socială a unei comunități și structurile acesteia, iar pe de altă parte, există o sociologie „enciclopedică", ce ia naștere prin întâlnirea cu istoria, antropologia, psihologia, dreptul, economia etc. El consideră *istoria socială* ca fiind o concesie pe care sociologia o face istoriei, în timp ce sociologia pură studiază realitățile sociale: „neglijând cu desăvârșire factorul timp (...), sociologia le studiază pe fiecare în parte, marcând cel mult, ca o concesie făcută istoriei, momentele în care diferențele [structurilor sociale] sunt de tranziție"[43].

Așadar, Herseni face o suprapunere între *sociologie istorică* și *istorie socială*. Pentru acesta, nu există o diferență conceptual-metodologică între cele două, pe care, de altfel, le consideră simple metode de cercetare care se regăsesc sub umbrela disciplinei sociologice. Prin aceste afirmații, el se străduiește să contureze cât mai ferm identitatea și legitimitatea sociologiei drept știință autonomă în cadrul câmpului științelor sociale: „În afară de sociologia istorică, în ultima analiză istorie socială (...), există o sociologie fără atribut, fără nicio încălcare a domeniilor celorlalte științe sociale, datorită existenței acestor fenomene sociale pure"[44]. Această suprapunere între *istorie socială și sociologie istorică* o întâlnim și la G. Vlădescu-Răcoasa, atunci când prezintă, în același număr al *Arhivei*, Buletinul Bibliografic al disciplinei sociologice pentru anul 1930, acesta indicând *istoria socială* ca o simplă variație de accent a *sociologiei istorice*[45]. În cadrul Institutului de Științe Sociale, existau mai multe secțiuni de cercetare, una dintre acestea fiind *Secțiunea de Istorie Socială*, care își propunea să studieze anumite probleme precum: factorii geografici ai istoriei României, factorii etnici, politici, economici și spirituali, precizând și metoda de lucru în îndeplinirea acestor obiective: „În afară de cercetarea obișnuită (cu mijloacele metodei istorice), se va avea în vedere cercetarea pe teren a rămășitelor vechilor stări sociale păstrate încă în unele regiuni ale țării"[46].

Secția de *istorie socială* era una dintre cele cincisprezece secții prin care Institutul de Științe Sociale al României căuta să realizeze o cercetare a „problemelor științelor sociale în vederea totalului social. Cu specială aplicare la cercetarea realității sociale românești"[47]. Printre aceste secții, se mai numărau și cele de sociologie, geografie socială, biologie socială, istorie culturală, economie socială[48] etc. De subliniat faptul că nu găsim o secție de sociologie istorică, deoarece, așa cum am văzut mai sus, pentru cei din coala Gusti, *istoria socială* și *sociologia istorică* sunt, de fapt, unul și același lucru. Fie că era considerată o sub-ramură a sociologiei sau o simplă metodă de lucru a unei științe sociale globale, *istoria socială* avea o prezență în mai multe departamente universitare. Astfel, existau cursuri de *istorie socială* la Academia de Înalte Studii Comerciale și la Facultatea de Filosofie și Litere.

***Sociologia istorică* a lui Henri H. Stahl**

Henri H. Stahl, membru al Școlii Sociologice de la București și elev al lui Dimitrie Gusti, a dezvoltat un model de cercetare care transcende granițele rigide ale disciplinelor tradiționale. Revendicat atât de istorici, cât și de sociologi, Stahl a adoptat o abordare interdisciplinară ce îmbina metoda monografică cu teoria filosofică. El

41. Traian Herseni, „Categoriile sociale cornovene. Prezentare de material și schițarea problemei", *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, nr. 1-4 (1932): 528–543.

42. Ibid., 528.

43. Ibid., 529.

44. Ibid.

45. G. Vlădescu-Răcoasa, „Buletin Bibliografic. Sociologie, Anul 1930", *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, an. X, nr. 1–4 (1932): 919.

46. Ion Răducanu, „Institutul de Științe Sociale. Proiectul de program de activitate al secțiunilor", *Sociologie românească*, nr. 7-12, 571.

47. *Ibidem*.

48. Dimitrie Gusti, „Bazele științifice ale Serviciului Social", *Sociologie românească,* nr. 1-3, (1939): 5.

considera că, pentru a înțelege prezentul, este indispensabilă studierea profundă a trecutului folosind metode care să reconstruiască structurile sociale și culturale pe termen lung. În acest sens, a subliniat relația inseparabilă dintre istorie și sociologie. În concepția sa, istoria putea aspira la statutul de știință veritabilă doar în măsura în care se identifica cu sociologia istorică. O istorie lipsită de această dimensiune sociologică era, în opinia sa, empiristă, limitată la evenimente cronologice și politice, fără a putea oferi o înțelegere profundă a structurilor sociale. Stahl argumenta că doar o istorie sociologică, una ce analizează structurile sociale și politice în profunzime, poate avea rigoare științifică, deoarece operează într-un cadru teoretic și filosofic bine fundamentat[49].

Stahl a aplicat această viziune în lucrările sale majore, precum *Sociologia satului devălmaș românesc* (1946) și în seria *Contribuții la studiul statelor devălmașe românești* (1958-1965), folosind conceptul de „arheologie socială" pentru a reconstitui realitatea feudală a satelor românești în absența unor documente scrise. El a analizat manifestările relațiilor de putere și culturale din satele devălmașe din Vrancea, care, fiind mai izolate și mai puțin influențate de capitalism, păstrau elemente specifice orânduirii tributare. Această metodă i-a permis să evidențieze evoluția structurilor sociale pe termen lung și să demonstreze cum procesul istoric a modelat realitățile prezente.

Stahl a ținut să aducă cunoașterea realității rurale românești de sub imperiul filosofiei esențialiste și al mitului la rangul de știință socială, prin intermediul metodelor de investigație ale sociologiei, fondate pe o solidă teorie asupra istoriei, aceea de matrice marxistă, singura, în opinia sa, care îi putea oferi instrumentele științifice necesare pentru a dezvolta o sociologie cu adevărat științifică, cum, de altfel, o spune în *Monografia ca utopie:* „după părerea mea, între materialism istoric și sociologie nu există nicio deosebire"[50]. Astfel, esența unei națiuni este dată de succesiunea unor procese istorice îndelungate, și nu de determinări spirituale sau biologice. În acest sens, națiunea este rezultatul unui proces istoric, iar cunoașterea trecutului reprezintă o condiție primordială pentru a putea înțelege și interpreta prezentul.

***

Deși cercetările interdisciplinare au atins apogeul în perioada interbelică prin Școala Gusti, întâlnirea dintre istorie și sociologie are rădăcini mai adânci în spațiul românesc. Primele preocupări ale istoricilor și sociologilor de a analiza realitatea socială și politică a Principatelor au creat un fundament solid pentru apariția unor metode mai complexe. Astfel, inovațiile interdisciplinare ale istoricilor și sociologilor din interbelic nu au reprezentat o ruptură de față de trecut, ci continuarea unor abordări deja prezente, care au evoluat și s-au consolidat în timp.

În perioada interbelică, așa cum am văzut, istorici precum A.D. Xenopol și Gheorghe I. Brătianu au îmbrățișat metoda sociologică drept instrument necesar pentru a înțelege dinamica socială și politică din perspectivă istorică. Studiile lor au pus accentul pe rolul factorilor economici și sociali în determinarea cursului istoriei, evidențiind legătura profundă dintre cele două discipline. De cealaltă parte, relația dintre sociologie și istorie a reprezentat un pilon fundamental în cercetarea sociologică, în cadrul Școlii Sociologice de la București. Dimitrie Gusti și colaboratorii săi au implementat metoda monografică prin care au combinat, în mod inovator, sociologia cu alte științe sociale și umane, precum istoria, geografia, antropologia sau psihologia. Această abordare integrată a permis o înțelegere aprofundată a comunităților rurale din România, surprinzând complexitatea dinamicii sociale, economice și culturale din acele regiuni.

Sociologizarea istoriei și *istoricizarea* sociologiei, așa cum au fost promovate de istoricii interbelici și de Școala Gustiană, reflectă faptul că aceste două discipline nu pot fi separate atunci când obiectivul este o înțelegere cuprinzătoare a fenomenelor istorice și sociale. În România interbelică, sociologia și istoria au fost percepute nu doar ca discipline academice, ci și ca instrumente active în modernizarea și dezvoltarea noii națiunii. Ele au fost văzute drept științe militante, angajate în procesul de formare a unei identități naționale și în rezolvarea problemelor sociale majore. Moștenirea Școlii Sociologice de la București constă nu doar în sinteza inovatoare dintre sociologie și istorie, ci și în modelul de cercetare aplicat, care rămâne și azi o sursă de inspirație pentru studiile contemporane.

Bibliography

Antologia Legilor Învățământului din România [Anthology of Education Laws in Romania]. Bucharest: Institutul de Științe ale Educației, 2004.

Boatcă, Manuela. *Laboratoare ale modernității. Europa de Est și America Latină în (co)relație* [Laboratories of Modernity: Eastern Europe and Latin America in (Co)relation]. Cluj: Editura Idea, 2020.

Bogdan, Ioan. *Istoriografia română și problemele ei actuale* [Romanian Historiography and Its Current Issues]. Bucharest: Ed. Institutul de Arte Grafice "Carol Goble", 1905.

Boia, Lucian. *Evoluția istoriografiei române* [The Evolution of Romanian Historiography]. Bucharest: Editura Universității din București, 1976.

49. Vezi Henri H. Stahl, *Probleme confuze în istoria socială a României* (București: Editura Academiei, 1992).

50. Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Convorbiri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București: Editura Paideia, 2000), 125.

Bozgan, Ovidiu. *Universitatea din București 1864-1990* [The University of Bucharest 1864-1990]. Bucharest: Tipografia Universității din București, 1990.

Brătianu, Gheorghe I. "Teorii noi în învățământul istoriei cu prilejul unui studiu al domnului Șt. Zeletin" ["New Theories in History Education on the Occasion of a Study by Mr. Șt. Zeletin"]. In *Studii și articole de istorie* [Studies and Articles of History], edited by Victor Spinei, and Alexandru-Florin Platon, 39–54. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010.

Costin, Dana. "Contextul științific și intelectual al apariției periodicului *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*" ["The Scientific and Intellectual Context of the Appearance of the Journal *Archive for Science and Social Reform*"]. In *Mărire și decădere. Sociologia gustiană în context central-est-european după Marele Război* [Rise and Fall. Gusti's Sociology in the Central-East European Context after the Great War], edited by Theodora-Eliza Văcărescu, and Zoltán Rostás, 233–252. Bucharest: Editura Eikon, 2022.

Cotoi, Călin. *Holera și „Duhul comunismului". Inventarea socialului în România, 1831-1914* [Cholera and the 'Spirit of Communism'. The Invention of the Social in Romania, 1831-1914]. Cluj-Napoca: Idea Design & Print, 2022.

Guga, Ștefan. *Sociologia istorică a lui Henri H. Stahl* [The Historical Sociology of Henri H. Stahl]. Cluj-Napoca: Editura Tact, 2015

Gusti, Dimitrie. *Opere*, vol. III. Bucharest: Editura Academiei RSR, 1970.

Gusti, Dimitrie, and Vasile Pârvan. *Ființa și menirea academiilor* [The Essence and Role of Academies]. Bucharest, 1923.

Herseni, Traian. "Categoriile sociale cornovene. Prezentare de material și schițarea problemei" ["The Social Categories of Cornova. Presentation of Material and Outline of the Problem"]. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, no. 1-4 (1932): 528–543.

Iacob, Gheorghe and Alexandru-Florin Platon, eds. *Istoria Universității din Iași* [History of the University of Iași]. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010.

Iorga, Nicolae. "Trei plângeri diferite" ["Three Different Complaints"]. *Revista istorică* 13, no. 1 (1927): 139–143.

Nastasă, Lucian. *Intelectualii din România. Configurații culturale. Studii și documente* [Intellectuals in Romania. Cultural Configurations. Studies and Documents]. Cluj-Napoca: Ed. Mega, 2014.

Platon, Alexandru-Florin (ed.). *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța* [New Perspectives on Social History in Romania and France]. Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003.

Platon, Gheorghe. "Universitatea din Iași în epoca de construire a României Moderne" ["The University of Iași in the Era of Modern Romania's Construction"]. In *Istoria Universității din Iași* [The History of the University of Iași], edited by Gheorghe Platon, and Vasile Cristian, 56-117. Iași: Editura Junimea, 1985.

Radu, Sorin and Oliver Jens Schmitt (eds). *România interbelică. Modernizare politico-instituțională și discurs național* [Interwar Romania: Political-Institutional Modernization and National Discourse]. Iași: Polirom, 2023.

Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie. Convorbiri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* [Monography as Utopia. Interviews with Henri H. Stahl (1985-1987)]. Bucharest: Editura Paideia, 2000.

Stahl, Henri H. "Școala monografiei sociologice" ["The School of Sociological Monographs"]. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, no. 2 (1936): 1130-1165.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* [Memories and Thoughts from the Old School of "Sociological Monographs"]. Bucharest: Minerva, 1981.

Stahl, Henri H. *Probleme confuze în istoria socială a României* [Confused Issues in Romania's Social History]. Bucharest: Editura Academiei, 1992.

Văcărescu, Theodora, and Zoltan Rostás, eds. *In honorem Sanda Golopenția* [In Honor of Sanda Golopenția]. Bucharest: Ed. Spandugino, 2020.

Xenopol, A.D. *Sociologia e storia*. Roma: Ed. Tipografia editrice degli Olmi, 1906.

Zamfir, Cătălin, and Iancu Filipescu, eds. *Sociologie românească: 1900-2010. O istorie socială* [Romanian Sociology: 1900-2010. A Social History]. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015.

Zeletin, Ștefan. *Istoria socială. Cum poate deveni istoria o știință a cauzalității* [Social History. How History Can Become a Science of Causality]. Bucharest: editură, 1925.

Zub, Alexandru. "Istoriografia română și ascensiunea istoriei sociale" ["Romanian Historiography and the Rise of Social History"]. In *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța* [New Perspectives on Social History in Romania and France], coordinated by Alexandru-Florin Platon, 23–37. Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003.